

Radu Mârza, *Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală (1830-1930)*, Iași, Editura Polirom, 2020, 214 p.

Ce mai reprezintă astăzi o călătorie cu trenul, dacă nu o provocare pentru cei care vor să străbată altfel distanțele, decât în viteza avionului sau în confortul automobilului gonind pe o autostradă? Ce mai reprezintă astăzi o călătorie cu trenul dacă nu o experiență care poate sugera o diversitate de modele, de la Orient Express, la TJV sau la mai modestele accelerate care împânzesc și acum o parte a Europei și dinamizează spiritul de aventură mai ales al celor tineri? Cu siguranță, o călătorie cu trenul oferă încă ceea ce dintr-un avion este greu de perceput: schimbări de peisaj, de arhitectură, frânturi de structuri urbane și rurale, o conștiință a frontierelor politice și a diferențelor culturale, atunci când lași în urmă regiuni și țări diferite. Rămâne tentația de a găsi un loc la fereastră, de unde să poți privi, o lume, din mișcare. Dar ce au însemnat acum aproape două veacuri astfel de călătorii?

Cartea semnată de Radu Mârza pleacă de la această tentație de a găsi răspunsuri în trecut, pentru mecanisme încă familiare și de aceea este una surprinzătoare pentru istoriografia română, care până în ultimii ani a rămas străină față de o abordare a călătoriilor din perspectiva unei istorii culturale. Inițiative laudabile veniseră totuși din partea unor filologi, prin contribuțiile lui Florin Faifer (*Semnele lui Hermes. Memorialistica de călătorie (până la 1900) între real și imaginar*, 1993) și ale lui Mircea Angheliescu (*Lâna de aur. Călătorii și călătoriile în literatura română*, 2015). Este laudabil și interesul recent al editurii Humanitas, pentru editarea unor jurnale de călătorie, ca și a altor lucrări complementare (cum este cartea lui Constantin Ardeleanu, *O croazieră de la Viena la Constantinopol. Călătorii, spații, imagini, 1830-1860*, 2021).

Numele lui Radu Mârza este cunoscut între istoricii contemporani mai ales datorită contribuțiilor sale în domeniul slavisticii, așa că lectura acestui volum dezvăluie o altă față a istoricului ardelean. Ideea cărții a pornit atât de la o valență didactică (cursurile ținute la specializarea „Turism cultural”, începând cu anul universitar 2021/2013), cât și de la o valență personală (pasiunea pentru călătorii, gustată încă din copilărie). Așa cum mărturisește Ovidiu Ghitta, în prefață, cartea lui Radu Mârza este un model analitic, atât prin bogăția informațiilor, prin tema captivantă, cât și prin stilul cu care este articulat subiectul: „avem în față o carte alertă despre practici și reprezentări din primul veac de turism pe calea

ferată. Merită să vă lăsați purtați în cadența ei, chiar dacă nu veți întâlni situații complicate, precum cele imaginate de Agatha Christie pe vremea când Rebreanu admira din cupeu frumusețile Italiei. Radu Mârza are darul de a vă captiva cu istorisirea sa, ca unul care gustă din plin ideea de a călători cu gândul în anii de glorie ai Orient-Expressului” (p. 11).

Dincolo de fluenta și cadența literară a textului, care-l face pe cititor să privească constant cu interes spre următorul capitol, cartea se remarcă prin eșafodajul metodologic foarte bine articulat. Astfel, de la primele pagini, Radu Mârza ne dezvăluie întrebările principale de la care a pornit în cercetarea sa: „ce vede călătorul când privește pe fereastra vagonului? La ce se gândește? Ce îl interesează când descrie ce vede pe fereastra vagonului? Cum îi vede pe ceilalți călători din tren sau de pe peron sau cum vede gara?” (p. 14).

Că suntem în teritoriul istoriei culturale ne convinge nu doar prin aceste întrebări din debutul cărții, ci și prin înlănțuirea raționamentelor unei cercetări axate asupra unui veac al modernității românești, anii 1830-1930: „perioada pe care am avut-o în vedere este aproximativ 1830-1930, adică primul secol de călătorie feroviară. De ce primul secol? Pentru că în acest răstimp calea ferată, cel mai dinamic indicator al Revoluției industriale, transformă radical transporturile și comunicațiile în Europa și în lume și revoluționează arta călătoritului. Nu este vorba doar de viteză, confort și alte avantaje, ci de aspecte mult mai subtile, de natură socială și culturală. Acestea țin de raportarea individului (călătorului) la teritoriu și la dificultățile străbaterii acestuia, la natură și la locurile traversate (locuri cu valoare sentimentală, istorică), de un nou mod de socializare (peronul, compartimentul vagonului de tren, gara), de noi instituții (calea ferată, gara, vama, poliția de frontieră, restaurantul gării etc.). O privire asupra acestor aspecte constituie un capitol interesant și chiar spectaculos al oricărei cercetări culturale și sociale asupra călătoriei cu trenul, de aceea cartea de față va stăruie asupra lor” (p. 15).

Cartea *Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală (1830-1930)* impresionează și prin bogăția surselor, prevalent literare și artistice, adică jurnale de călătorie, pagini de corespondență, amintiri, reportaje, asociate cu imaginile artistice, tablouri celebre, ce conferă culoare și armonizează această temă inedită de cercetare.

Conținutul cărții se ramifică treptat, fiecare capitol proiectând neașteptate lumini asupra a ceea ce ne-am obișnuit să numim mentalități colective: de exemplu, temerile cu care s-au confruntat primii călători cu trenul, noua sociabilitate ce se înfiripa în cadrul limitat al compartimentului de tren, imaginea gărilor – ca un spațiu al diversităților etnice și lingvistice etc. Radu Mârza a reținut

numeroase detalii din însemnările de călătorie ale primilor români care au pornit în această insolită aventură, începând cu Petrache Poenaru (1831), continuând cu Ion Codru Drăgușanu (1842-1843) și cu George Barițiu (1847). Autorul a lecturat cu multă atenție numeroase însemnări de călătorie, extrăgând esențe și meditănd cu maturitate asupra celor consemnate de naratori. Frecvent, el a inserat fragmente din sursele investigate, ce au astfel rosturi argumentative. Lumea asupra căreia s-a concentrat Radu Mârza în această carte este atât cea a unor călători care au experimentat acest nou mijloc de transport inițial pe meleaguri străine, cât și a călătorilor care au beneficiat de avantajele construirii primelor tronsoane de cale ferată de la noi, inaugurate de linia Arad-Alba Iulia, în anul 1868. Este meritoriu și interesul autorului pentru aspectele lingvistice, adică pentru eforturile succesive de a se închea o terminologie corespunzătoare, în limba română, un proces dificil, de durată, în urma căruia neologismele și-au făcut finalmente loc. Astfel, dacă Ion Codru Drăgușanu (p.52) a încercat să introducă termeni noi, ca „îmbarcader” (peron) sau „tragăn” (garnitură de tren), care azi ni se par dintr-un registru extrem de arhaic, dar care la vremea respectivă băteau la poarta inovațiilor lingvistice, George Barițiu (p.70) a cochetat cu „drumuri ferecate” (în sens de căi ferate) ori cu „trăsură” și „căroi” (cu sensul de vagon).

Periplul lui Radu Mârza asociază intelectuali cunoscuți mai ales prin activitatea lor politică și prin contribuțiile lor literare, dar care în acest caz devin parte a unei istorii culturale, în ipostaza lor de călători, cum este cazul lui Mihail Sadoveanu și Liviu Rebreanu, cărora le este dedicat capitolul III: „Sadoveanu este un iubitor pătimaș al naturii și un mare pictor al peisajului în cuvinte, dar în același timp este un călător modern, care nu refuză automobilul sau trenul. L-am găsit călător cu trenul atât pe meleaguri românești, cât și în străinătate, de aceea am considerat potrivit să cercetăm ambele perspective” (p.141).

Exercițiul analitic al lui Radu Mârza străbate un drum lung de un veac, în care s-a coagulat și o evoluție mentală în lumea românească, căci, treptat, călătorii s-au transformat în turiști, descoperind fascinați peisaje neașteptate, dar și metropole europene, locuri cu rezonanțe istorice ori semnele aparte ale industrializării.

Cartea lui Radu Mârza oferă acea bucurie a lecturii, sentimentul că timpul dedicat parcurgerii textului este unul în care fiecare pagină te poate surprinde cu o idee pe care până atunci nu ai avut-o ori că te poate purta într-un dialog imaginar cu sursele explorate, și finalmente cu tine însuși. Este atât o carte de specialitate, care validează importanța explorării unor contribuții valoroase din istoriografia occidentală, dar în egală măsură o carte accesibilă unui public mai larg, prin fluența stilistică, ca și prin spectacolul uman,

surprins prin filigranul acestor consemnări subiective ale unor călători de odinioară.

Corina Teodor